

Галина АВДЄЄВА

кандидат юридичних наук

(НДІ вивчення проблем злочинності

імені академіка В.В. Сташиса

НАПрН України, м. Харків, Україна)

**ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКСПЕРТНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ З ВИКОРИСТАННЯМ
МІЖНАРОДНИХ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА**

Відповідно до ст. 6 «Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» однією з основних цінностей демократичного суспільства є право на справедливе правосуддя [1]. Це, серед іншого, передбачає існування рівності сторін судового процесу та процесуальну змагальність. Зокрема, в Італії адвокати підозрюваного і потерпілого відповідно до ст. 327-bis КПК Італії мають право навіть проводити власне розслідування, результати якого розглядаються судом як докази. Згідно зі ст. 225 КПК Італії кожна зі сторін має право залучати своїх «технічних консультантів» для проведення експертизи або рецензування експертних висновків [2]. Основним критерієм для обрання такої обізнаної особи є наявність у неї спеціальних знань у певній галузі.

Є очевидним, що гарантувати особі право на справедливий суд можливо лише за умови побудови в Україні ефективної системи експертного забезпечення правосуддя. В умовах змагальності судочинства та активізації функції судової експертизи під час формування доказової бази посилюються вимоги до правової регламентації діяльності державних судово-експертних установ і приватних судових експертів, організаційно-правові засади судово-експертної діяльності в Україні потребують комплексного аналізу й перегляду.

Для забезпечення судочинства результатами дійсно якісного та неупередженого експертного дослідження постійно здійснюються спроби реформувати систему експертного забезпечення правосуддя і оновити законодавство, що регулює судово-експертну діяльність в Україні. Ще у 1992 р. в Україні Верховною Радою затверджена «Концепція судово-правової реформи», у п. 1 розділу V якої задекларовано «створити судову експертизу, як важливу і самостійну інституцію, незалежну від органів попереднього розслідування, діяльність якої повинна регулюватись процесуальним законодавством». Однак через розбіжності поглядів представників різних відомств щодо організаційно-управлянських засад судової експертизи це завдання виконано не було [3, с. 516]. Навпаки, у 1994 р. в Україні був прийнятий закон «Про судову експертизу», який є чинним і на сьогодні.

В основному, спеціальні закони щодо регулювання судово-експертної діяльності існують лише в країнах колишнього СРСР. У Республіці Казахстан спочатку був прийнятий Закон «Про судову експертизу» від 12.11.1997, а згодом – Закон «Про судово-експертну діяльність у Республіці Казахстан» від 10.02.2001, в Азербайджанській Республіці – закон «Про державну судово-експертну діяльність» від 18.11.1999, у Російській Федерації – закон «Про державну судово-експертну діяльність у Російській Федерації» від 31.05.2001, у Литовській Республіці – закон «Про судову експертизу» від 28.10.2002, у Республіці Білорусь – закон «Про державний комітет судових експертиз у Республіці Білорусь» від 15.07.2015. Республіка Молдова спочатку прийняла Закон «Про судову експертизу, науково-технічні та судово-медичні дослідження» від 23.06.2000, а пізніше – закон «Про судову експертизу та статус судового експерта» від 14.04.2016. Судово-експертна діяльність у цих країнах, на відміну від більшості країн з розвиненою економікою, є занадто «зарегульованою» та менш ефективною. Порядок залучення експерта та його відповідальність за порушення ним своїх професійних обов'язків в країнах, які входили до колишнього СРСР, не відповідає юридичним нормам країн-членів Ради Європи.

У країнах-членах Ради Європи, які визнають принцип верховенства права і гарантують основні права людини і свободи для своїх громадян, залучення експерта та оцінка його висновків здійснюється згідно з «Керівними принципами щодо ролі призначених судом експертів у судових процесах держав – членів Ради Європи» [4]. Відповідно до п.п. 33, 34 даного документу суд може залучати будь-якого експерта за наявності у нього

певних спеціальних знань (або досвіду чи практичних навичок) незалежно від того, чи є він державним або приватним та чи зазначений він у Списку експертів. При цьому сторони провадження повинні мати процесуальне право оскаржити призначення певного експерта (п. 60), висловити думку щодо висновку експерта, ставити питання експерту та обґрунтовувати свої аргументи (докази) із використанням висновку приватного експерта (п. 129), вимагати відшкодування збитків від експерта за неправдивий висновок (п. 132). До експерта за порушення професійних обов'язків можуть застосовуватися різні санкції, а саме: конфіскація платежу за проведення експертизи, дискваліфікація як експерта, адміністративний штраф або арешт, кримінальне переслідування, дисциплінарні наслідки або позови про відшкодування збитків (п. 117).

У 2004 р. за ініціативою МЮ України в закон «Про судову експертизу» внесли суттєві зміни щодо посилення вимог до суб'єктів судово-експертної діяльності, запровадження фінансування не лише судово-експертної діяльності, а й інших видів діяльності державних спеціалізованих установ судових експертиз з державного бюджету та ін. зміни. Надалі за його ініціативою 23 рази до закону «Про судову експертизу» вносилися зміни і доповнення, які дозволили державним судово-експертним установам монополізувати діяльність з проведення більшості видів судових експертиз і здійснення наукових досліджень у галузі судової експертизи за кошти платників податків, здійснювати підготовку судових експертів та надавати платні послуги фізичним і юридичним особам.

До Верховної Ради України у 2013, 2014, 2017, 2021 рр. подавалися проекти законів щодо нормативно-правового регулювання судово-експертної діяльності в Україні. Найбільше таких законопроектів зареєстровано у ВР Україні у 2021 р., а саме: Проект Закону про судово-експертну діяльність № 6284 від 05.11.2021, Проект Закону про судово-експертну діяльність № 6284-1 від 19.11.2021 (альтернативний), Проект Закону про судово-експертну діяльність та самоврядування судових експертів № 6284-2 від 22.11.2021 (альтернативний), Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» № 6284-3 від 23.11.2021 (альтернативний).

Проведений нами аналіз зазначених законопроектів дозволив виявити в них недоліки, а в законопроектах №№№ 6284, 6284-1, 6284-2 – корупційні ризики і дискримінаційні положення щодо приватних судових експертів і адвокатів, а також – укріплення монополії державних експертних установ на підготовку (перепідготовку, атестацію, переатестацію) судових експертів, проведення наукових досліджень у галузі судової експертизи за державні кошти без стандартних конкурсних процедур та ін. Результати досліджень надіслані Голові Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності та Голові Комітету Верховної Ради України з питань правової політики.

На сьогодні монополія держави скасована в таких сферах публічної діяльності, як: нотаріат, арбітражні керуючі, оціночна та аудиторська

діяльність, третейські суди. Однак через потужний опір державних експертних установ поки що залишилась монополія на більшість видів судової експертизи та на професійну підготовку судових експертів.

Напрями реформування системи експертного забезпечення правосуддя в Україні в умовах змагального кримінального провадження мають бути такими: 1) скасування монополії державних експертних установ на проведення всіх видів судових експертиз, окрім дослідження об'єктів, вільний обіг яких заборонено або обмежено; професійну підготовку судових експертів і видачу їм Свідоцтва на право проведення експертиз; розроблення експертних методик та їх апробацію; 2) залучення на конкурсних засадах науковців та приватних (незалежних) експертів (на рівних умовах з експертами державних установ) до наукових досліджень у галузі судової експертизи за державні кошти; 3) запровадження єдиного системного підходу до підготовки та атестації державних і приватних судових експертів; 4) надання права сторонам кримінального провадження, потерпілому і суду обирати найбільш кваліфікованого (державного або приватного) експерта незалежно від того, чи зазначений він у Реєстрі атестованих судових експертів; 5) використання суб'єктами оцінки висновку експерта їх рецензування особами, які мають відповідні спеціальні знання та науковий ступінь, з метою підтвердження достовірності висновку і відповідності експертним методикам. При цьому такі рецензії не можуть слугувати джерелом доказів, а матимуть допоміжний (технічний) характер; 6) запровадження санкцій до судового експерта у разі порушення ним професійних обов'язків (конфіскація платежу за проведення експертизи, дискваліфікація як експерта, адміністративний штраф або арешт, кримінальне переслідування, дисциплінарні наслідки або позови про відшкодування збитків) та ін.

---

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Дата підписання: 04.11.1950. Дата ратифікації Україною: 17.07.1997. Дата набрання чинності для України: 11.09.1997. Офіційний переклад. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

2. Codice di procedura penale Parte Prima (Кодекс кримінального процесу. Частина перша) Altalex eBook, 2011. Italy. URL : https://www.legislationline.org/download/id/4357/file/Italy_CPC_updated_till_2012_Part_1_it.pdf.

3. Ярослав Ю.Ю. Стратегія та тактика в судово-експертній законотворчості. Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу: матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15 грудня 2021 р.) / за заг. ред. Н. В. Нестор; уклад. О. В. Баулін, О. І. Жеребко, Т. П. Кривак, О. О. Садченко, А. В. Старушкевич, О. В. Юдіна. Київ: Видавництво Ліра-К, 2021. С. 515–519. URL: <https://kndise.gov.ua/aktualni-pytannya-sudovoyi-ekspertologiyi-kryminalistyky-ta-kryminalnogo-proczesu-materialy-iii-mizhnar-nauk-prakt-konf-m-kyyiv-15-grudnya-2021-r/>.

4. Guidelines on the role of court-appointed experts in judicial proceedings of Council of Europe's Member States Document adopted by CEPEJ at its 24th Plenary meeting (Strasbourg, 11-12 December 2014). European commission for the efficiency of justice (CEPEJ). URL: <https://www.vkksu.gov.ua/userfiles/doc/cepej/24-kerivni%20princupu%20roli%20priznachenih.pdf>.